

Храбскова Д.М.

УДК 81'27.12

НАРИСИ З ПАЛЕОЛІНГВІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІТАЛІЙСЬКОЇ ГРУПИ МОВ

Анотація. Соціальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень надає актуальності впровадженню нових вимірів у розвідки, присвячені класичним мовам. Стає зрозумілим, що соціолінгвістична методика наукових пошуків може висвітлити в іншому ракурсі загальновідомі факти із історії давніх мов, які здатні вплинути на процеси мовної реконструкції і накреслити основні вектори лінгвокультурних ізоглос європейського континенту. Саме такі практичні цілі постають перед палеолінгвістичним напрямом, що є цариною новітніх філологічних студій. Наукова новизна праць, виконаних у руслі палеолінгвістики, полягає, у першу чергу, в залученні польових методів збору і міждисциплінарних засобів класифікації та інтерпретації отриманого матеріалу до вивчення і відновлення мертвих мов, що їхні писемні пам'ятки більшою частиною є зруйнованими. Теоретична занчущість властива кожному дослідженню, що проводиться у межах зазначеного напрямку, оскільки термінологічна база палеолінгвістики знаходиться у стадії формування, а методологія не є кодифікованою. Мета наведеної праці полягає у встановленні спільних і розбіжних рис між мовами італійської групи через вивчення конкретних історичних писемних пам'яток та семантики рудиментарної лексичної спадщини.

Ключові слова: палеографія, палеолінгвістичні параметри, індоєвропейська прмова, італійські мови.

Аннотация. Социальная направленность современных лингвистических исследований придает актуальности процессу внедрения новых измерений в исследования, посвященные классическим языкам. Становится очевидным, что социолингвистическая методика научных изысканий способна представить в совершенно ином ракурсе общеизвестные факты из истории древних языков, которые, в свою очередь, могут повлиять на направление и темпы процессов языковой реконструкции и обозначить основные векторы лингвокультурных изоглос европейского континента. Именно такие практические цели ставятся перед палеолингвистическим направлением, которое формирует область новейших филологических исследований. Научная новизна работ, выполненных в русле палеолингвистики заключается в привлечении полевых методов сбора, междисциплинарных средств классификации, а также интерпретации полученного языкового материала для изучения и восстановления мертвых языков, письменные памятники которых большей частью утрачены. Теоретическое значение присуще каждому исследованию, проводимому в пределах указанного направления, поскольку терминологическая база палеолингвистики находится в стадии формирования, а ее методология – не кодифицирована. Цель представленной работы заключается в установлении общих и отличительных черт между языками италійской группы путем изучения конкретных исторических письменных памятников и семантики рудиментарного лексического наследия.

Ключевые слова: палеография, палеолингвистические параметры, индоевропейский праязык, италійские языки.

Summary. The social orientation of contemporary linguistic research adds to the relevance of the introduction of new measurements in the studies of classical languages. It becomes apparent that the sociolinguistic methodology of scientific research is able to provide a completely different perspective on the well-known facts about the history of the ancient languages, which, in turn, can influence the direction and pace of linguistic reconstruction processes and highlight the main vectors of Linguocultural isoglosses of the European continent. It is these practical goals set before paleolinguistic direction that form the emerging field of modern philological research. The Scientific novelty of the work performed in the line of paleolinguistics consists of using field collection methods, interdisciplinary classification tools, as well as the interpretation of the language material for the study and restoration of the dead languages written monuments of which are mostly lost. The theoretical value is inherent in every study conducted within the specified direction since the terminological base of paleolinguistic is in the formative stage, and its methodology is not codified. The purpose of the present work is to establish common and distinctive features of the languages of Italic group by examining specific historical written monuments and the semantics of rudimentary lexical heritage. The Summary of findings for the study allows to conclude that the gradual process of interbreeding of communicative formations of the Italic languages continuum leads to the fact that ethno-linguistic map of Italy in the middle of the I millennium BC, was largely heterogeneous; despite this fact, it is possible to determine, with sufficient precision and reliability, the areas of compact settlement of tribes and peoples, whose languages and dialects in the period up to the II century BC, had a gradual effect on the formation and development of the Latin language and its literary tradition.

Keywords: paleography, paleolinguistical parameters, Indo-European proto-language, the Italic languages group.

Соціальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень надає актуальності впровадженню нових вимірів у розвідки, присвячені класичним мовам. Стає зрозумілим, що соціолінгвістична методика наукових пошуків може висвітлити в іншому ракурсі загальновідомі факти із історії давніх мов, які здатні вплинути на процеси мовної реконструкції і накреслити основні вектори лінгвокультурних ізоглос європейського континенту. Саме такі практичні цілі постають перед палеолінгвістичним напрямом, що є цариною новітніх філологічних студій. Наукова новизна праць, виконаних у руслі палеолінгвістики, полягає, у першу чергу, в залученні польових методів збору і міждисциплінарних засобів класифікації та інтерпретації отриманого матеріалу до вивчення і відновлення мертвих мов, що їхні писемні пам'ятки більшою частиною є зруйнованими. Теоретична занчущість властива кожному дослідженню, що

проводиться у межах зазначеного напрямку, оскільки термінологічна база палеолінгвістики знаходиться у стадії формування, а методологія не є кодифікованою.

Мета наведеної праці полягає у встановленні спільних і розбіжних рис між мовами італійської групи через вивчення конкретних історичних писемних пам'яток та семантики рудиментарної лексичної спадщини.

Досягнення зазначеної мети передбачається шляхом вирішення низки таких завдань:

- накреслити і дослідити етнічну та лінгвокультурну картину Апеннінського півострова в період до II ст. до н.е.;
- вирізнити і класифікувати комунікативні системи італійського мовного континууму;
- визначити і охарактеризувати основні пам'ятки писемності італійських мов;
- встановити способи письма і можливість інтерпретації текстів;
- провести порівняльний аналіз маркованих мовних одиниць та аналітично інтерпретувати отримані дані враховуючи лінгвокультурні особливості досліджуваного регіону.

Під час студій використовувалися такі методи дослідження як описовий, текстологічний, палеографічний, порівняльно-історичний, типологічний.

При виконанні аналітичної інтерпретації текстів італійськими мовами залучено практичний матеріал із наукових праць М. Нідермана [7], В. Порцига [8], Й.М. Тронського [9], П.Ф. Фортунатова [15], G.I. Ascoli [17]. Наукова достовірність отриманих даних підтверджується фактом їхнього розгортання у руслі основних напрямів розвитку праїндоевропейської комунікативної системи, які сформульовані в дослідженнях Е. Бенвеніста [1], Вяч. Вс. Іванова [4], А. Мейє [6], М.С. Трубецького [14], М. Gimbutas [18].

Починаючи вивчення західної частини індоєвропейської мовної області, слід у першу чергу звернутися до Італії, оскільки для картини доісторичного мовного стану Європи вирішальне значення має відповідь на питання про те, які давні зв'язки поєднують мови Італії із мовами „по той бік Альпійських гір”.

До XIX ст. загальноприйнятим визнавався той факт, що перші індоєвропейці, носії мов італійської гілки, прийшли на територію Італії на початку II тис. до н.е. з півночі і започаткували культуру террамар. (Террамар – культура розповсюджена у Паданській області. Terra magna у перекладі з італійської означає „жирна (мергелева) земля”. Такою землею в археології називають груді сміттевого ґрунту із залишками керамічних і бронзових виробів, кісток, зерен злаків і винограду, веретен і прикрас та ін., які збереглися у місцях прадавніх поселень поблизу річок і озер. Представники террамар використовували бронзу, займалися землеробством, мисливством, рибальством; і, на відміну від апеннінців, піддавали померлих кремації [5]) Вказане племінне угруповання йменують *протолатинами*.

Другий етап переселення датується кінцем II тис. до н.е. Йдеться про *італіків, умбрів та осків*, які, за однією із версій, пройшли через Альпи на Апенніни і поклали початок археологічній культурі *вілланова*. (Вілланова – культура періоду ранньої залізної доби – I тис. до н.е. – віднайдена у середині XIX ст. поблизу селища Villanova у передмісті Болоньї [5]) Водночас сучасні лінгвісти доводять той факт, що індоєвропейські народи підкорювали Італійський півострів із сходу на захід та з півдня на північ, що підтверджується більшою кількістю доіндоєвропейських реліктів у говірках крайнього заходу і північно-заходу сучасної Італії. Звідси висувається гіпотеза про те, що індоєвропейці потрапили на Апенніни через Адріатичне море [20].

Більшу частину індоєвропейців, які оселилися на Італійському півострові, складають *італіки*. Цей етнонім має два значення: поєднує у визначенні усі споріднені племена італійської гілки мов, тобто носіїв *латино-фаліскійсько-сікульської* та *умбро-оскійсько-сабельської* груп мов, або ж, у вузькому розумінні, визначає лише народи другої групи мов. Окрім італіків на початку залізної доби землі Апеннінського півострова підкорюють інші індоєвропейці, у числі яких Діонісій Галікарнаський наводить *пеласгів та іллірійців* [19]. Серед іллірійців, які прийшли на півострів із придунайських районів, слід розрізняти племена *давнів, пекетів, пелінгів, япігів, яподів, япусків*. Також до індоєвропейських народів відносять *мессанів та венетів*.

Латино-фаліскійсько-сікульська група окрім латинської мови, яка докладно розглядається у працях М.С. Гуричевої [3], М. Нідермана [7], Й.М. Тронського [9], представлена племінними діалектами фалісків і сікулів.

Область розселення *фалісків* розташована у південно-східній частині Етрурії (ager Faliscorum), її адміністративним центром є місто Фалерії. За структурною будовою і набором складових одиниць *фаліскська мова* є найближчою із італійських мов до латинської [7]. Водночас вже на архаїчному етапі розвитку (650-500 рр.) вона зазнає впливу з боку етрусської мови, а також сусідніх умбро-оскійських говорів. Історія розвитку фаліскського ідіому як окремої мови датується 650-100 рр. до н.е. У подальшому можливо говорити лише про фаліскський діалект латинської мови. 355 написів, що дійшли до наших часів, відносять до VII-II ст. до н.е. Частина цих написів виконана північними різновидами етрусського алфавіту (справа наліво), інша частина наслідує писемну традицію латинів. Найстаріший напис, що датується 600 р. до н.е. – присвячення Церері, – графічно подібний латинській абетці і є виконаним зліва направо. Нижче наводиться приклад одного із написів фаліскською мовою, що є відображенням уздовж круглого краю малюнку на патері. (Варіант патері – широкого блюда для ритуальних узливань – унаочнено на рисунку 1).

Рис. 1. Патера із Апулії, III ст. до н.е., Міланський музей

Текст фалікською мовою: *foied vino pipafo cra carefo.*

Латинський варіант напису: *hodie vinum bibam cras carebo.*

Переклад українською мовою: *сьогодні вино буду пити, завтра його не буду мати.*

Даний напис вказує на такі фонетичні особливості фалікської мови:

- збереження інтервокального лабіодентального спіранта [f], який в латинській мові зі зміною способу відтворення зазнає процесів лабіалізації та соноризації >[b];
- спірантизація протоіндоевропейського глоттального [y] >[ff]: *foied* < *hodie*;
- лениція апікального [d] в інтервокальній позиції перед *i*: *foied* < *fodied*;
- кількісна редукція кінцевого [s];
- збереження, як і у латинській мові, лабіовелярного приголосного [kʰ], на відміну від інших мов італійської групи: *фал. cuando, лат. quando.*

Із граматичних особливостей слід зазначити форму майбутнього часу на *-fo*, яка знаходить відповідність у латинському маркері *-bo*. Обидві форми відповідають загальноіндоевропейській фонетичній формулі *bh [15].

Основні типологічні характеристики фалікської мови представлені у працях британського лінгвіста Р. С. Конвея [посилання у передмові до 7] та радянського мовознавця-класика Й.М. Тронського [9]. Проте наявний писемний матеріал є нечисленим і за функціональною спрямованістю написів не дає можливості сформулювати повне уявлення про граматичну систему фалікської мови. Серед фонетичних рис мови міста Фалерії дослідники класичних писемних пам'яток [7, 9] виокремлюють такі: монофтонгізація дифтонгів (ai > e, au > o), кількісна редукція кінцевих приголосних (-d, -s, -m), відсутність ротацізму (флексія родового відмінку однини -osio).

Період існування *сікульської мови* як окремого ідіому, що збереглася у небагатьох написах: графіті, епітафіях та глосах, обмежується VI-III ст. до н.е. За даними археологічних розвідок носії мови – *сікули* – народ індоевропейського походження, представники якого первинно мешкають на території Лація, і близько 1250 р. до н.е. переселяються на острів, що на крайньому півдні Італії [5]. Згодом цей острів за аналогією із етнонімом поселенців Σικελοι отримує назву Σικελία > Sicilia, тобто Сицилія. Античні автори – Діонісій Галікарнаський, Тит Лівій, Пліній Старший, Діодор Сицилійський [19, 21, 22] – проводять паралель між *сікулами* і *авзонами*, одним із перших італійських племен, що оселилися на Апеннінах. За однією із сучасних етногенетичних гіпотез: італіки авзони у процесі асиміляції прийняли етнонім автохтонного доіндоевропейського населення півострова – *сікулів* [20]. Слід також зазначити, що за часів Давнього Риму Італійський півострів йменувався Авзонією, а візантійці аж до XII ст. н.е. самоідентифікувалися як „авзони”. Свідчення про *сікулів* наводить у своїй праці „Історія Пелопоннескої війни” давньогрецький історик, автор основ історичної критики Фулідід: „[...] (VI.2.4) Σικελοὶ δ' ἐξ Ἰταλίας (ἐνταῦθα γὰρ ᾤκουσιν) διέβησαν ἐς Σικελίαν, φεύγοντες Ὀπλοῦς, ὡς μὲν εἰκὸς καὶ λέγεται, ἐπὶ σχεδίων, τηρήσαντες τὸν πορθμὸν κατιόντος τοῦ ἀνέμου, τάχα ἂν δὲ καὶ ἄλλως πῶς ἐσπλεύσαντες. εἰσὶ δὲ καὶ νῦν ἔτι ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Σικελοὶ, καὶ ἡ χώρα ἀπὸ Ἰταλοῦ βασιλέως τινὸς Σικελῶν, τοῦνομα τοῦτο (VI.2.5) ἔχοντος, οὕτως Ἰταλία ἐπωνομάσθη. ἔλθόντες δὲ ἐς τὴν Σικελίαν στρατὸς πολλὸς τοὺς τε Σικανοὺς κρατοῦντες μάχῃ ἀνέστειλαν πρὸς τὰ μεσημβρινὰ καὶ ἐσπέρια αὐτῆς καὶ ἀντὶ Σικανίας Σικελίαν τὴν νῆσον ἐποίησαν καλεῖσθαι, καὶ τὰ κράτιστα τῆς γῆς ᾤκισαν ἔχοντες, ἐπεὶ διέβησαν, ἔτη ἑγγύς τριακόσια πρὶν Ἑλλήνας ἐς Σικελίαν ἔλθειν· ἔτι δὲ καὶ νῦν [...]” [VI.2.4-5]. У перекладі з аттичного діалекту, яким виконано цей історичний твір, представлений уривок передає такі факти: „(4) *сікули* перейшли на Сицилію, втікаючи від Опіків, із Італії, де вони мешкали. Існує правдоподібний переказ про те, що *сікули* тікали на плотях, дочекавшись сприятливого часу для переправи, коли вітер віяв з суші; проте, можливо, вони переправилися і якимось іншим чином. В Італії *сікули* мешкають і донині. Країна називається Італією від імені Італа, царя *сікулів*, якого так йменували. (5) Прибули *сікули* до Сицилії із численним військом, одержали перемогу у битві з *сіканами*, відтіснивши їх до південної і західної частин Сицилії, і дали острову назву „Сицилія” замість „Сиканія”. Після переходу до Сицилії, років за триста до прибуття туди еллінів, *сікули* зайняли під свої поселення найбільш родючі землі; і дотепер вони заселяють середню та північну частини острова” [20]. Римський граматик М.Т. Варрон у трактаті „De lingua Latina” проводить лексичні паралелі між латинською і *сікульською* мовами: *esti, durom, eredes, emitom, vino, poterem* та ін. *Сікульські* писемні пам'ятки, що

дійшли до наших часів, виконані грецьким алфавітом. Проте тип написання in scriptio continua значно ускладнює їхню інтерпретацію. Найбільш значним за кількістю графічних елементів є сікульський *напис із Кентурипи* (нині комуна Чентурипе), датований V ст. до н.е. Сучасна лінгвістика пропонує близько 10 тлумачень цього висловлення:

nedemponitantom > *nedem poni tantom* / *ned emponit antom* та ін.

У цілому слід зазначити, що основні еволюційні зсуви у мовах даної групи чітко просліджуються на прикладі діахронної і синхронної варіативності системних одиниць латинської мови, серед яких, наприклад, чітке вираження кінцевого -m, форми дієслова "бути" (у сікульських глосах – *esti*). Загалом, у сікульській мові наявний вплив як іберійських нарічч (суфікси -*ess* та -*err*), так і давньогрецької мови колоністів (*λέπρις* – "заець" > *lerus, lerogis* у латинській і сікульській; *γέλα πάχυνη* – "іній" > *gelu* в архаїчній латині і сікульській мові).

Умбро-оскійсько-сабельська група мов із точки зору порівняльної лінгвістики є ні чим іншим, ніж діалектним континуумом.

Умбри, як італійський народ, сформувалися на півночі Італії близько II тис. до н.е. Пізніше під натиском етрусків вони просуваються на південь, починаючи підкорювати землі заселені осками. Пліній Старший відзначає: „*Umbrosum gens antiquissima Italiae existimatur, ut quos ὄμβρος a Graecis putent dictos, quod in inundatione terrarum imbris superfuissent. Trecenta eorum oppida Tusci debellasse reperiuntur*” [Naturalis historia, III, 112-113]. Збереглося близько 30 написів умбрською мовою, які відносять до VI-I ст. до н.е. Найбільш значущою із усіх писемних пам'яток італійськими мовами (за виключенням латинської) є *Ігувїнські таблиці* – ритуальні приписи умбрською мовою на дев'ятох бронзових листах (два із них було втрачено у XVIII ст.). Ця лінгвокультурна пам'ятка знайдена у 1444 р. поблизу міста Губбіо (Італія). Текст на табличках I-IV, який датовано III ст. до н.е., писаний справа наліво умбрською абеткою, що її приклад наводиться на рисунку 2.

Умбрська абетка	A	B	E	V	Z	H	I	K	L	M	N	P	R	S	T	U	F	RS	S
Латинська абетка	A	B	E	V	Z	H	I	K	L	M	N	P	R	S	T	U	F	RS	S

Рис. 2. Абетки Ігувїнських таблиць

Більш пізні таблички VI і VII представляють умбрський текст, виконаний у межах латинської писемної традиції. Графіка п'ятої таблички є мішаною (рисунком 3).

Рис. 3. Фрагмент Ігувїнської таблиці V

Проводячи зіставний аналіз двох алфавітних систем, можливо зробити висновок про відсутність в умбрській мові таких фонологічних опозицій як <o>/<u>, <g>/<k>, <d>/<t>, а також про початок формування ознаки "дзвінкість" для білабіального приголосного [p] > [b]. Лексичний фонд Ігувїнських таблиць складає близько 1000 одиниць (5000 словоформ), які формують зв'язний текст. Саме завдяки цьому постала можлива реконструкція фонетичної і граматичної систем умбрської мови, яку виконали італійські вчені А. Анчелотті, Ф. Буонаротті, Дж. Девото, С. де Кремона, Р. Черрі [9, 18].

Етнонім „оски” (архаїчною латиною *Opsci*, давньогрецькою *Οπικοί*) походить від праіталійського кореня *ops-* – „багатий, плодучий”. Осків як італійське населення Апеннін згадує ще Аристотель [17]. Із етногенетичної точки зору оски не є єдиним народом, скоріше за все під цією самоназвою слід розуміти племінний союз бруттів, гірпінів, кампанців, луканів, пеллінгів, сабінів, самнітів, френтанів, саме як і вестинів, марсів, марруцинів. Оски заселяють центральну частину Італійського півострова у I тис. до н.е. У V ст. до н.е. головуючу роль серед племінних угруповань починають відігравати самніти.

Осцька мова представлена значним корпусом текстів різних епіграфічних жанрів: епітафії, написи, закони, культові тексти, закляття, побутові графіті і т. ін., загальною кількістю близько 400. Із античних

джерел відомо також, що у кампанців існувала розвинена писемна література, зокрема драматургія [19, 21, 22]. Проте оскільки написи робилися на папірусі, вони є цілком втраченими. Незважаючи на діалектну роздільність, фонетична і лексико-граматична система оскської мови є уніфікованою. Ця єдність, або ж, певною мірою, сталість, забезпечується консервативністю: наприклад, протоіндоєвропейське дієслово **well* („*volim*“) походить від більш архаїчної форми **gher* („*xomim*“), в оскських текстах наявною є форма *herest*, яка відповідає латинській *vult*. Графічна система оскської мови є у значному ступені більш варіативною: архаїчні написи виконувалися етрусським, грецьким та латинським алфавітами. V ст. до н.е. датуються перші тексти власне оскською абеткою, що сформувалася на основі південноетрусської писемної традиції (рисунок 4).

Α Π Α Λ	В	>	▷▷ Я Я	Ε Ε Ε	Ϛ Ϛ Ϛ Ϛ	Ι Ι	Θ Θ Ο
a	b	c	d	e	v	z	h
Ι	κ	λ	μ	ν	ξ	[·]	π π
i	k	l	m	n	š	o	p
[ϙ ϙ]	ϛ ϙ	ς ϛ ϛ	τ τ τ	υ υ	[8:]	ι ι ι ι	υ υ
q	r	s	t	u	f	i	u

Рис. 4. Оस्कський алфавіт

Оस्कською мовою розмовляли в Помпеях аж до загибелі міста у I ст. н.е., про що свідчать написи на фасадах будинків [20]. Фрагмент такого тексту, представлений на рисунку 5, говорить: „Вібій Попідій, син Вібія, головний управитель, був відповідальним за цю працю та її ухвалив“.

Рис. 5. Фрагмент оскського напису із Помпеїв

Сабелами (або сабінами) античні автори йменують племена умбро-оскської гілки, що оселилися по берегах Фуцинського озера: вестинів, марсів, марруцинів [5, 9, 20]. Ці народи були повністю асимільовані римлянами у III ст. до н.е., проте займають важливу позицію в етногенетичній ієрархії римської нації, що відображено у латинських міфопоетичних творах.

На фонетичному рівні можна зазначити такі основні характеристики мов *умбро-оскської-сабельської групи*, що виявляються у процесі порівняння із латинською мовою:

- трансформація протоіндоєвропейських лабіовелярних **kw*, **gw* у білабіальні [p] і [b] відповідно: *os. ris* ~ *lat. quis*;
- збереження щільного [s] перед носовими сонантами: *os. fīsnam* ~ *lat. fanum*;
- трансформація протоіндоєвропейських аспіративних **-dh-*, **-bh-* в щільний [f]: *os. mefiāi* ~ *lat. (in)media*;

За даними досліджень Й.М. Тронського [9] відмітними рисами фонетизму оскської мови є такі:

- анаптікса, тобто розвиток голосного всередині консонантної групи „сонант + зімкнений“ або „зімкнений + сонант“: *лат. patri* > *paterei*; *лат. Hercules* > *Herekleis*;
- збереження архаїчних дифтонгів [ai], [oi], [ei], [ou], які монофтонгізуються або трансформуються – [ai] > [ae] – у латинській мові вже близько 200 р. до н.е.;
- відсутність фонетичного процесу ротацізму (трансформації інтервокального [s] в [r]), який має місце в латинській мові ще у IV ст. до н.е.
- збереження кінцевого -d, який редукується у латинській мові на початку II ст. до н.е.

В протилежність оскській мові, умбрська мова зазнає активних фонетичних змін, які втілюються у таких процесах:

- монофтонгізація усіх дифтонгів, враховуючи і найбільш стійкі в італійських мовах [ai] та [au];
- якісна редукція кінцевих -m і -t;
- кількісна редукція кінцевого -d;
- ротацізм, якому підлягають не лише інтервокальні, а також і кінцеві -s;
- синкопа коротких голосних.

У царині *морфології* в оскській і умбрській мовах наявні такі риси:

- 5 відмін і 4 дієвідміни, що є спільною морфологічною характеристикою усіх італійських мов;

- для іменникової парадигми: у I відміні називного відмінку однини типовим є закінчення *-as; у II відміні родового відмінку однини - *-eis; у II відміні називного відмінку множини - *-os; продуктивним є локатив (місцевий відмінок); характерним є використання післялогів;
- у системі дієслова: закінченням інфінітиву є *-om; майбутній час формується із суфіксом -s-; у перфекті відзначені форми із суфіксом -f-.

На синтаксичному рівні умбро-оскійські мови мають багато спільних рис із архаїчною латиною: безособові конструкції; партитивний генетив, а також *genetivus temporis* та *relationis*; паратакис.

У цілому слід зазначити значно більшу архаїчність і сталість системи оскської мови у порівнянні із латинською та умбрською. Із діалектів малих племен той самий консервативний характер мають пелінгський і маруцинський. Натомість умбрська мова може бути визначена як найбільш прогресивна за темпами розвитку. Аналогічний умбрському фонетичний розвиток визначено лише в мові вольсків.

Дослідник оскської групи мов Дж. Девото вказує, що „подібності між латинською і осксько-умбрською є явищем більш пізнім, аніж наявність розбіжностей між цими мовами” [5, 8, 18, 20]. Ця точка зору стала поштовхом для розвитку в італійській лінгвістиці гіпотези про те, що умбро-оскійські і латинська мови належали до різних гілок індоєвропейської сім'ї, а процес конвергенції почався вже після переселення їхніх носіїв на територію Італії. Проте специфічні лексичні інновації, спільні інновації або паралельні новоутворення в морфології, ідентичність синтаксису вказують на первинну єдність італійської гілки, що датується XIV-XII ст. до н.е. Про ту ж саму протоіталійську мову говорить В. Порциг [8], підтверджуючи її існування фактом великої кількості спільних відповідностей між італійськими мовами і певною іншою давньою мовою європейського комунікативного ареалу:

- дзвінки зімкнені аспірати трансформуються в італійських мовах у дзвінки щілинні, як і в прагерманській мові;
- перед складовими плавними приголосними в італійських мовах розвивається „темний” голосний (голосний заднього ряду), саме як в іллірійській і у протогерманській мовах;
- суфіксом-формантом найвищого ступеня є *-semo/*-isemo в італійських і кельтських мовах.

Італію періоду ранньої залізної доби характеризує не лише етнічна різноманітність. Народи, що були носіями культури вілланова, знаходилися на різних стадіях соціально-економічного розвитку. На відміну від високорозвинених на ті часи етрусської і грецької етнокультурних спільнот, повсякденне життя італіків та іллірійців обмежувалося господарською діяльністю: мисливством та скотарством. Це знайшло певне відображення у тотемних віруваннях і, як наслідок, укорінилося в мові:

- тотемна тварина *самнітів* – бик (*лат. „bos, bovis”*) > головне поселення самнітських племен – *Бовіан*;
- родоначальник *піценів* – дятел (*лат. „picus, pici”*);
- походження одного із самнітських племен – *гірнінів* – міфологія пов'язує із вовком (*сабінське „hircus”*);
- топонім „*Італія*” походить від давньоіталійського „*бичок*”, „*теля*” < *лат. „vitellus”, оск. „vitlu”*.

Соціально-економічному і культурному розвитку варварських племен Італії у значній мірі сприяли контакти із полісами Великої Греції (*Μεγάλη Ελλάδα*) і Етрусською Лігою 12 міст. Останні етрусські королі були хронологічно першими королями Риму. За твердженням античних авторів [20], що передають міфологічні вірування латинів, місто Рим є заснованим на сімох пагорбах у 753 р. до н.е. Ромулом і Ремом. Ромул є першим римським королем. До III ст. до н.е. територія Етрурії була повністю романізована, а етрусська культурно-історична спадщина частково асимільована античною цивілізацією: наприклад, атрибути влади – скіпетр, золота корона у вигляді вінка з листя дубу, трон-крісло та фасції. У латинській мові вирізняють низку лексичних пластів етрусського походження: усі слова, що закінчуються на *-na, -na, -mna, -sa* (*persona* – „маска”, *antenna* – „рея”, *mantisa* – „збільшення, прибуток”), *-o* (*histrion* – „актер”) [3].

Близько VIII ст. до н.е. у південній частині Італії, на Сицилії, Еолійських островах і Сардинії на місці прадавніх торгівельних факторій формуються грецькі колонії. Поступово колоністи освоюють західне узбережжя: просуваючись до рудних родовищ майбутньої Тоскани, засновують Куми (750 р.), Наксос (734 р.), Сіракузи (733 р.), Сибаріс та Кротон (720 р.), Тарент (706 р.). В середині I тис. до н.е. через Альпи до Італії потрапляють кельти.

Рис. 6. Карта розселення племен на території Апеннінського півострова у I тис. до н.е.

Поступово індоєвропейці повністю заселяють Апеннінський півострів шляхом витиснення автентичних народів або асиміляції з ними (рисунок 6). У цьому процесі зазвичай перемагала мова загарбників, а їхній етнонім присвоювався місцевим жителям. Водночас, у деяких випадках, переселенці приймали назву попередніх народів, як то лігури, піцени, умбри.

У висновку слід зазначити, що цей поступовий процес схрещення привів до того, що етнолінгвістична карта Італії у середині I тис. до н.е. стає у значному ступені різноманітною. Незважаючи на це, із достатньою чіткістю можливо виокремити райони компактних заселень племен і народностей, що їхні мови в період до II ст. до н.е. здійснюють поступовий вплив на формування і розвиток латинської лінгвістичної і літературної традиції.

Джерела та література:

1. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов / Э. Бенвенист. – Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Ю. С. Степанова. – М.: Прогресс – Универс, 1995. – 456 с.
2. Будагов Р. О. Язык и культура / Р. О. Будагов. – Хрестоматия в трех частях. Учебное пособие. – Ч. 1. – М.: Добросвет, 2001. – 192 с.
3. Гурычева М. С. Народная латынь / М. С. Гурычева. – Учебное пособие / Предисл. и послесл. Л. Г. Ведениной. Изд. 2-е доп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.
4. Иванов Вяч. В. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы / Вяч. Вс. Иванов. – М.: Наука, 1965. – 298 с.
5. Клейн Л. С. Древние миграции и происхождение индоевропейских народов / Л.С. Клейн. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2007. – 226 с.
6. Мейе А. О развитии языков от эпохи первоначальной общности до исторической эпохи / А. Мейе // Общее языкознание. Хрестоматия. – Минск: Высшая школа, 1976. – С. 164-172.
7. Нидерман М. Историческая фонетика латинского языка / Макс Нидерман. – Пер. с фр. и примеч. Я. М. Боровского. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 192 с.
8. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / Вальтер Порциг. – М.: УРСС, 2003. – 332 с.
9. Сафронов В. А. Индоевропейские прародины / В. А. Сафронов. – Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1989. – 398 с.
10. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К.: Основи, 2000.- 350 с.
11. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність / Орест Борисович Ткаченко. – Київ: Грамота, 2006. – 240 с.
12. Тронский И. М. Очерки из истории латинского языка / Иосиф Моисеевич Тронский. – Изд. 2-е испр. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 272 с.
13. Трубецкой Н. С. Мысли об индоевропейской проблеме / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Наука, 1987. – С. 44-59.
14. Трубецкой Н. С. Фонология и лингвистическая география / Н.С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Наука, 1987. – С. 31-36.
15. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительная фонетика индоевропейских языков: Краткий очерк / Ф. Ф. Фортунатов. – М.: КРАСАНД, 2010. – 256 с.
16. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию / Гуго Шухардт. – М.: УРСС, 2003. – 291 с.
17. Ascoli G. I. Archivio Glottologico Italiano / G. I. Ascoli. – Roma, Torino, Firenze: Ermanno Loescher, 1886-1888. – 485 p.
18. Gimbutas M. The Kurgan wave №2 (c. 3400-3200 BC) into Europe and the following transformation of culture / M. Gimbutas // Journal of Indo-European Studies. – №8. – Washington, DC: The Institute for the Study of Man, 1980. – 273-315.
19. Inscriptiones antiquae a comite Carolo Vidua in turcico itinere collectae. – Luteciae Parisiorum: Excudebant Aug. Fr. Et Pr. Dondey – Dupré bibliopolae, M DCCC XXVI. – 160 p.
20. Renfrew A. C. Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins / A. C. Renfrew. – London: Pimlico, 1987. – 380 p.
21. Rushforth G. McN. Latin Historical Inscriptions illustrating the History of the Early Empire. – London, Edinburgh, New York: Oxford Clarendon Press, 1893. – 144 p.
22. Waltzing J. P. Le recueil general des inscriptions latines (Corpus inscriptionum latinarum) et l'épigraphie latine depuis 50 ans / J. P. Waltzing. – Louvain: Charles Peeters, libraire-éditeur, 1892. – 156 p.